

## تأثیر گزارش حسابرسی بر بازده سهام

هنگامی که حسابرس مستقل نیست به اطلاعات مندرج در صورتهای مالی اظهار نظر مقبول بیان کند اظهار نظر وی به صورتهای مالی اعتبار می دهد و اطلاعات مندرج در صورتهای مالی ، بدون تغییر باقی می ماند یا به عبارت دقیقتر اطلاعات مندرج مورد تأیید قرار می گیرد .

در صورت اظهار نظر مشروط ، مردود یا عدم اظهار نظر حسابرس مستقل بدون یک متخصص مالی بی طرف تمام یا بخشی از اطلاعات مندرج در صورتهای مالی مورد تردید قرار می دهد . در این پژوهش اثرات انواع گزارش حسابرسی در بازده سهام شرکتها ی پذیرفته شده در بورس مورد بررسی قرار می گیرد . در واقع بررسی تأثیر فعالیت حرفه حسابرسی در ایران و نقش آن در بازده سهام شرکتها ی پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران و روند سرمایه گذاریها متکی به اطلاعاتی است که توسط مدیران شرکتها تهیه و توسط حسابرس به عنوان مرجع ارزیابی کننده مورد قضاوت قرار می گیرد . از این صریق نتیجه این ارزیابی به سهامداران بالقوه و بالفعل منعکس می شود .

رفتارهای اقتصادی جامعه سرمایه گذار با استقبال یا روی گرداندن از برخی اوراق بهادار پر قیمت و بازده آن اوراق تأثیر میگذارد و این تحقیق با انگیزه بررسی رابطه معنی دار بین اظهار نظر حسابرسی و بازده اوراق بهادار مسأله را مورد پژوهش قرار می دهد .

### نقش حرفه حسابرسی در جامعه

تمامی حرفه های شناخته شده چندین ویژگی مشترک دارند ، مهمترین این ویژگی ها عبارتند از :

۱- مسئولیت خدمت به جامعه

۲- مجموعه پیچیده از دانش

۳- استانداردهای ورود به حرفه

۴- نیاز به اعتماد جامعه

حرفه حسابرسی نیز در جامعه مانند حرفه های دیگر بتدریج تکامل یافته است و بدلیل تغییرات مستمر در روشهای حسابداری پیوسته در حال تغییر است. علاوه بر این تغییرات اخیر در گزارشگری حسابرسی در جوامع پیشرفته صنعتی تا حد زیادی مربوط به عوامل تعیین کننده وظیفه و نقش حسابرسی است. بدون بررسی و ملاحظه این عوامل علت تغییرات در گزارشگری حسابرسی، در پرده ابهام خواهد ماند.

در کشور ما نیز بعلت اینکه در تعیین شکل و محتوای گزارش، اغلب از الگوهای کشورهای پیشرفته صنعتی استفاده می شود در جهت رفع نارسائیهها، اولین گام تعیین استانداردهای ملی در کشور می باشد که این مهم ( تدوین رهنمودهای حسابداری و استانداردهای حسابرسی ) توسط

سازمان حسابرسی عملی گردید و از اول سال ۱۳۷۸ لازم الاجرا گردیده است.

اغلب تحلیلگران مدلهای نقش حسابرسی را در موارد زیر تقسیم بندی می کنند:

۱- مدل شبه قضائی

۲- مدل مسئولیت اجماعی

۳- مباشرت و نظارت

## ۱- مدل شبه قضایی

بر طبق این مدل ، نقش حسابرسان را قانون تعیین می کند و قانون از طریق اعطای اختیارات به حسابرس ، نقشی شبیه قاضی برای وی قائل است . مثلاً قانون شرکتها مصوبه سال ۱۹۸۵ انگلستان ، وظیفه و نقش حسابرس را بررسی دقیق و انعکاس عادلانه شرکت از طریق صورتهای مالی تعیین می کند . بر طبق ماده ۱۴۸ اصلاحیه قانون تجارت ایران مصوب ۱۳۴۷ « بازرسان مکلفند درباره صحت و درستی صورت دارایی و صورتحساب دوره عملکرد و حساب سود و زیان و ترازنامه ای که مدیران برای تسلیم به مجمع عمومی تهیه می کنند و همچنین درباره صحت مطالب و اطلاعاتی که مدیران در اختیار مجامع عمومی گذاشته اند اظهار نظر کنند » .

## ۲- مدل مسئولیت اجتماعی

برخی استدلال میکنند که نقش حسابرس را نمی توان در چارچوب مسئولیت های صرفاً قانونی محدود کرد . انتظارات جامعه ، مسئولیت های دیگری را در مقابل حسابرس قرار می دهد که بعضاً به طور داوطلبانه مورد پذیرش حرفه حسابرسی قرار می گیرد .

بر طبق پژوهشهای بعمل آمده انتظارات جامعه از حسابرس بر اساس این مدل به ویژه در کشورهای پیشرفته صنعتی به شرح زیر است :

- کشف تقلب و کارهای غیر قانونی مدیران
- گزارش در مورد کارایی و شایستگی مدیران

- گزارش در مورد کنترل‌های داخلی شرکتها
- حفظ منافع سایر استفاده کنندگان از صورتهای مالی (به جز سهامداران) از قبیل سرمایه گذاران بالقوه، کارکنان شرکت، دولت و غیره در گزارشگری حسابرسی.

### ۳- نظریه مباشرت و نظارت

علاوه بر دو نظریه فوق، نظریه سومی وجود دارد که بر اساس آن مدیران، مباشران سهامداران تلقی می‌شوند و در جهت اطمینان بخشی برای سرمایه گذاران و تأیید عملکرد برای مدیران از حسابرس یک نقش نظارتی مورد انتظار است.

از مجموع تئوری‌های فوق چنین می‌توان نتیجه گرفت که:

الف) در چارچوب مسئولیت‌های قانونی، نقش حسابرس مشابه نقش قاضی است. به عبارت دیگر قانون گذار به عنوان نماینده جامعه از حسابرس انتظار دارد که در ارتباط با صورتهای مالی، نقش مشابه نقش قاضی در ارتباط با دعاوی قانونی بعهده بگیرد و لذا جهت تسهیل اجرای این نقش اختیاراتی که در قوانین کشورهای مختلف میزان آن فرق می‌کند به وی اعطاء می‌نماید.

ب) در یک چهار چوب وسیعتر از مسئولیتهای صرفاً قانونی، جامعه از حسابرس انتظاراتی دارد که این انتظارات با وظیفه ای که حسابرس به موجب قانون یا سایر معیارها برای خود قائل است فاصله دارد که آن فاصله را « فاصله انتظارات » می نامند.

پ) مدیران به عنوان مباشران سهامداران به اهمیت صورتهای مالی حسابرسی شده واقفند و خواهان انجام حسابرسی با کیفیتی مطلوب توسط حسابرسان مستقل می باشند .

بررسی تحولات اخیر در گزارشگری حسابرسی محافل حرفه ای جوامع پیشرفته نشان می دهد که نمی توان تحولات اخیر را صرفاً از زاویه یکی از این نظریه ها توجیه نمود بلکه این مدلها همزمان و با تاثیرات متقابل بر یکدیگر در تعیین نقش کنونی حسابرس و نحوه گزارشگری وی دخالت داشته اند. در عین حال از میان تئوریهای فوق، مدل مسئولیت اجتماعی حسابرسان بیش از مدلهای دیگر پاسخگوی تحولات اخیر گزارشگری است.

#### هدف حسابرسی و انواع اظهار نظر حسابرسی

هدف از حسابرسی صورتهای مالی این است که حسابرس در باره درستی تهیه و ارائه صورتهای

مالی از کلیه جنبه های با اهمیت در انطباق با اصول متداول حسابداری، اظهار نظر کند .

اظهار نظر حسابرس با این نوع تامین اطمینان در شکل غیر مطلق، اعتبار صورتهای مالی را

افزایش می دهد. اما عواملی چون قضاوت، استفاده از نمونه گیری در رسیدگیها، محدودیتهای

ذاتی سیستمهای حسابداری و کنترل های داخلی موجب این است که دستیابی به اطمینان مطلق

در حسابرسی ممکن نشود.

اظهار نظر گزارش حسابرس : بند اظهار نظر گزارش حسابرس حاوی نظر صریح حسابرس در این باره می باشد که آیا صورتهای مالی ، از تمام جنبه های با اهمیت طبق استانداردهای حسابداری به نحوه مطلوب ارائه شده است یا خیر.

انواع اظهار نظر حسابرسی شامل چهار گانه زیر می باشد:

۱- مقبول ۲- مشروط ۳- مردود ۴- عدم اظهار نظر

با توجه به دلایل زیر اظهار نظر مناسب ارائه و اعلام می شود.

- نظر مقبول باید در مواردی اظهار شود که حسابرس به این نتیجه برسد که صورتهای مالی ، از تمام جنبه های با اهمیت طبق استانداردهای حسابداری به نحو مطلوب ارائه شده است . نظر مقبول به طور ضمنی بیانگر آن است که هر گونه تغییر در اصول حسابداری یا در روشهای کاربرد این اصول و آثار آنها به نحوی مناسب تعیین و در صورتهای مالی درج و یا افشا شده است.

- اظهار نظر مشروط: نظر مشروط در مواردی اظهار می شود که موارد با اهمیت ولی غیر اساسی در عدم رعایت استاندارد های حسابداری توسط واحد رسیدگی و یا محدودیت در رسیدگی وجود داشته باشد.

- عدم اظهار نظر: در صورت وجود محدودیت اساسی در دامنه رسیدگی و یا ابهام اساسی نسبت به صورتهای مالی عدم اظهار نظر ارائه می شود.

- اظهار نظر مردود: در صورت عدم رعایت موارد اساسی در رعایت استانداردهای حسابداری توسط واحد رسیدگی، حسابرس نظر مردود اظهار می نماید.

### تاثیر اظهار نظر حسابرس بر فعالیت شرکتها

ماده ۱۰ آیین نامه انضباطی بورس مقرر می دارد:

«حسابها و صورتهای شرکت باید به گونه ای تنظیم گردد که حسابرس و بازرس قانونی نسبت به آنها اظهار نظر مردود و یا عدم اظهار نظر ارائه نکرده باشد. در آن صورت بلافاصله معاملات سهام شرکت متوقف و تا رفع مواردی که موجب ارائه اظهار نظر مردود و یا عدم اظهار نظر گردیده است، به تشخیص هیئت مدیره سازمان کارگزاران بورس اوراق بهادار توقف ادامه خواهد داشت.»

بعنوان یک مصداق عملی بورس اوراق بهادار در تاریخ ۱۳۷۸/۵/۲۴ معاملات سهام ۵ شرکت پذیرفته شده در بورس را متوقف کرد. گزارش حسابرسی چهار شرکت از نوع عدم اظهار نظر و گزارش حسابرسی یک شرکت از نوع مردود بوده است. از نظر سازمان کارگزاران بورس اوراق بهادار، گزارش مردود یا عدم اظهار نظر، نمایانگر اعتبار پایین صورتهای مالی است و به همین دلیل داد و ستد سهام شرکتهای یاد شده متوقف گردید. این کار اصولی و منطقی است، زیرا داد

و ستد بر مبنای سود هر سهم ( EPS ) و دیگر اطلاعات نا معتبر صورتهای مالی به سهامداران به ویژه سهامداران جزء صدمات مالی جدی وارد می کند.

این اقدام در بلند مدت به تقویت سیستمهای اطلاعاتی شرکتها و در نتیجه استحکام پایه های اطلاعاتی بورس کمک می کند و تامین کننده شفافیت اطلاعات مورد لزوم خواهد بود.

اطلاعات حسابداری و قیمت سهام  
در مفهوم حسابداری تعهدی، سود به عنوان یک معیار اساسی برای ارزیابی ، مطرح می باشد و از جنبه اطلاعاتی سود در بر گیرنده کلیه اطلاعات حسابداری است. بر پایه مفروضات بازار کارآ، تحقیقات کاربردی از این دیدگاه که سود حسابداری دارای محتوای اطلاعاتی زیادی است ، پشتیبانی می کنند.

آیا محتوای اطلاعاتی صرفاً در همین «عدد سود» نهفته است، یا آنکه این محتوا در فرایند محاسبه سود وجود دارد ، هیئت تدوین استانداردهای حسابداری مالی ( FASB ) پاسخ این سوال را به این صورت بیان می دارد که «تمرکز اصلی گزارشگری مالی باید ارائه اطلاعات در خصوص عملکرد شرکت باشد که این عملکرد از طریق محاسبه سود و اجزای آن اندازه گیری می شود».

از نظر سرمایه گذاران و تحلیل گران مالی بهترین اقدام اطلاعاتی را سود هر سهم و فروش تشکیل می دهند همچنین مطالعه کنندگان گزارش مالی شرکت با مشاهده چگونگی محاسبه سود می



توانند مفهوم آن را درک کنند و بعبارت دیگر بررسی کنندگان باید عملیاتی را که توسط

حسابداران برای محاسبه سود شرکت صورت

می پذیرد ، بفهمند.

با توجه به اینکه سود حسابداری محصول فرایند حسابداری تعهدی می باشد و هیچ یک از اعداد

و ارقام صورتهای مالی به اندازه سود توجه جامعه سرمایه گذار را به خود جلب نمی کند .

در این بخش ارتباط بین سود حسابداری و قیمت سهام در دو حالت (۱) شرایط اطمینان و بازار

کامل و (۲) شرایط عدم اطمینان و بازار ناقص مورد بررسی قرار خواهد گرفت .

### ارتباط بین سود و ارزش سهم در شرایط اطمینان و بازار کامل

بازار کارآ بازاری است که در آن هزینه معامله اوراق بهادار صفر باشد ، هیچ شخص و گروهی

قادر به کسب بازده غیر عادی نمی باشد ، قیمت در مقابل اقدامات یک فرد و یا یک گروه

حساسیت بخرج نمی دهد و بالاخره آنکه فرد هر زمان که اراده کند می تواند سهام مورد نظر خود

را بخرد یا بفروشد . فرض شرایط اطمینانبین معنی است که کل انتظارات سرمایه گذاران برآورده

می شود و خود آنها نیز این موضوع را می دانند ، لذا ارزش اوراق بهادار در هر زمان بر اساس

انتظارات افراد به راحتی قابل تعیین است.

با فرض بازار کامل و شرایط اطمینان مفهوم سود اقتصادی کاملاً روشن بوده و از طریق مدل

ارزشگذاری ، براحتی قابل تعیین است . در شرایط فوق می توان از طریق تنزیل جریانهای نقدی

آینده که در دوره های مختلف حاصل می شوند ، ارزش اوراق بهادار را تعیین نمود . در شرایط

اطمینان و بازار کامل می توان گفت که فرایند تعهدی برای تعیین سود حسابداری زائد است زیرا در این شرایط ارزشیابی شرکت می تواند از طریق تعیین ارزش بازار بدهی ها و ارزش ویژه منعکس در تراز نامه صورت پذیرد . پس در فرض بازار کامل و شرایط اطمینان ، سود حسابداری یکی از روشهای تعیین ارزش سهام عادی می باشد و نه تنها روش.

### ارتباط بین سود و ارزش سهام در شرایط عدم اطمینان و بازار ناقص

فرضیات بازار کامل که ذکر شد در شرایط عدم اطمینان و بازار ناقص وجود ندارد. در این شرایط ارزشگذاری اوراق بهادار بسیار مشکل است ، زیرا همیشه برای اوراق بهادار بازار وجود ندارد تا بتوان بر اساس واکنش ها و انتظارات بازار ، اوراق بهادار شرکت را ارزشگذاری نمود . همچنین به علت شرایط عدم اطمینان ، پیش بینی دقیق جریان نقدی آتی غیر ممکن بوده و این پیش بینی ها در شرایط مختلف با احتمالات فراوان صورت می پذیرد . در شرایط بازار ناقص و عدم اطمینان ، دیگر ارزش گذاری فرآیند روشنی نیست زیرا بازار به طور کامل ترجیحات (اولویتهای) افراد را نشان نمی دهد .

در برخی موارد ممکن است اصلاً ارزش بازاری وجود نداشته باشد و ممکن است که ارزش بازار مشاهده شده ، به طور کامل ارزش ادعاها بر روی داراییهای شرکت را (به علت ناقص بودن بازار) نشان ندهد. در این حالت به احتمال زیاد توافقی عمومی در بین سهامداران وجود ندارد و حتی اگر این توافق وجود داشته باشد ، ممکن است باعث حداکثر شدن ارزش بازار نشود که نتیجه آن «ناشناخته ماندن قیمت سهام و محتوای اطلاعاتی کم آن» می باشد .

بنابراین در این حالت ارزشگذاری شرکت بر اساس ارزش بازار بدهیها و ادعاهای صاحبان سهام ، مانند بازار کامل صحیح به نظر نمی رسد . در این شرایط به سود حسابداری به عنوان دیدگاه اطلاعاتی نگریسته می شود . سود یک منبع اطلاعاتی است که در ارزشگذاری اوراق بهادار شرکت ، توسط سرمایه گذاران مورد استفاده قرار می گیرد . با این وجود سود همانند بازار کامل ، دارای ارتباطی مستقیم و ساده با ارزشگذاری نمی باشد . فرایند قیمت و سود در این حالت شامل سه عنصر زیر است که از طریق آنها می توان ارزش بازار سهام عادی و سود حسابداری را به هم مرتبط ساخت:

۱- ارتباط بین قیمت‌های جاری و سود تقسیمی آتی

۲- ارتباط بین سود تقسیمی آتی و سود های آتی

۳- ارتباط بین سودهای آتی و سوهای فعلی

با توجه با حقایق فوق ، نقش حسابداری تعهدی «ایجاد یک سیستم اطلاعاتی مناسب برای سرمایه گذاران» مشخص می گردد . در این حالت سرمایه گذاران به منظور تعیین دقیق ارزش سهام ، حاضر به پرداخت هزینه کسب اطلاعات مورد نیاز خود می باشند.

تاثیر اظهار نظر حسابرسان بر قیمت سهام

تاثیر اظهار نظر حسابرسان بر قیمت سهام به هم راستایی نظریه حسابرس با نظر سهامداران و سرمایه گذاران بستگی دارد .

در صورتی که نظر حسابرس با نظر سهامداران و سرمایه گذاران متفاوت باشد با توجه به دسترسی رسمی حسابرس به اطلاعات درون سازمانی ( Inside Information ) نظریه

وی مورد واکنش سهامداران قرار می گیرد .

تحقیقات تجربی انجام شده درباره شروط حسابرسی به دو گروه تقسیم می گردند یک گروه فرایند تصمیم گیری حسابرس را برای رسیدن به گزارش مشروط (به خصوص شروط مهم و اساسی )

مورد مطالعه قرار می دهد و گروه دیگر تاثیر گزارشهای مشروط به گروههای استفاده کننده را بررسی می نماید .

در تحقیقات فرایند تصمیم گیری می توان تاثیر اطلاعات منتشر شده صورتهای نالی در گزارش مشروط ملاحظه نمود . یعنی اطلاعات مالی منتشر شده ، زمینه ساز پیش بینی و صدور گزارش

مشروط توسط حسابرسان می باشد .

در تحقیقات گروه دوم ، میزان مفید بودن شروط حسابرسی مورد پژوهش قرار گرفته است .

نتایج این تحقیقات ، تاثیر انتشار شروط حسابرسی بر اشخاص مختلف را نشان می دهند در حالیکه در مورد تاثیر آنها روی قیمت بازار و سهام ، نتایج یکنواخت حاصل نشده است . نظرات

حسابرس ممکن استبا ارزیابی های قبلی بازار همسو باشد و اطلاعاتی را منعکس کند که بازار

سهام از آنها مطلع است ، در آن صورت نمی توان شروط حسابرسی را بر رفتار اقتصادی چندان موثر دانست.

در حالت عکس ، در صورتی که اظهار نظر حسابرس حاوی اطلاعاتی باشد که بازار از آنها آگاهی نداشته باشد ، نظیر پیش بینی نقدینگی یا وضعیت عملکرد آتی یا سایر برنامه های مدیران ، در آن صورت بازار با توجه به جهت مثبت یا منفی اطلاعات واکنش مثبت یا منفی نشان خواهد داد .

تحقیق خانم دکتر ساندراکریزل فلیک ( Sandra Kreisel Fleak ) در سال ۱۹۸۸ نشان می دهد که اظهار نظر مبنی بر عدم تداوم فعالیت توسط حسابرس در حالی که بازار انتظار آن را

نداشته باعث واکنش قیمت سهام شده است . همین نوع اظهار نظر در صورتی که بازار انتظار آن را داشته باشد واکنش قیمت سهام نگردیده است. به طور کلی اظهار نظر درباره نبود تداوم فعالیت

یک نوع پیشگویی است که بر تصمیمات استفاده کنندگان از اطلاعات تاثیر می گذارد عبارت ساده تر وقتی گزارش حسابرس احتمال فقدان تداوم فعالیت شرکتی را بیان نماید . این اظهار نظر به

گونه ای در ارزیابی بازار و تلقی سرمایه گذاران اثر می گذارد و باعث تسریع مراحل توقف عملیات شرکت می شود . در این زمینه پیش بینی حسابرس مزید بر علت می شود و به واقعیت

می پیوندد . بطور خلاصه وظیفه حسابرس در افشای حقایق از یک سو و احتمال تاثیر نامطلوب این اقشار از سوی دیگر در برابر بوده که در تحقیقات گروه اول (فرایند تصمیم گیری) جنبه های

مختلف مورد مطالعه قرار گرفته است .

مواردی از تحقیقات انجام شده در رابطه با گزارشهای حسابرسی  
قیمت و بازده سهام

موضوع تحقیقات انجام شده	نتایج تحقیق
تاثیر گزارشهای حسابرسی بر نحوه ارائه صورتهای مالی واحدهای اقتصادی تحت پوشش دستگاههای دولتی	وضعیت گزارشهای حسابرسی هر سال نسبت به سال قبل بهتر شده و بهبود در روند زمان معلوم بهبود در نحوه ارائه صورتهای مالی می باشد
بررسی اثر موارد مطروحه در گزارشات حسابرسان مستقل و بازرسان قانونی بر تصمیمات مدیران واحدهای تجاری تاثیر افزایش سرمایه بر بازده سهام شرکتهای پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران بررسی کارایی بورس اوراق بهادار تهران بررسی مشکلات قیمت گذاری شرکتهای مشمول خصوصی سازی	عدم تاثیر گذاری گزارشات حسابرسان بر تصمیمات مدیران عدم تاثیر گذاری سرمایه بر بازده سهام شرکتهای (دوره ۱۳۷۶-۱۳۷۰) بورس تهران در سطح ضعیف کارائی، کارا نمی باشد غیر عملی بودن قیمت گذاری اولیه جهت ورود به بورس تهران
اثر گزارش مشروط بر ضریب حساسیت سود	صدور اظهار نامه مشروط حسابرسان پایه ای برای تجدید نظر در انتظارات بازار و تغییر در پایداری سود می باشد

بررسی های آماری

جامعه آماری این پژوهش شرکتهای پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران تا پایان سال ۱۳۷۷ می باشند که جهت بررسی ارتباط بین بازده و انواع اظهار نظرهای حسابرسی مورد تحقیق قرار گرفته اند .

در بخش دوم پژوهش نیز از جامعه آماری شامل افراد آشنا با گزارش حسابرس با اطلاعات مالی و سهام استفاده به عمل آمده است .  
طبق گزارشات سالیانه سازمان بورس و اوراق بهادار تعداد شرکتهای پذیرفته شده در بورس در زمان مورد تحقیق به شرح زیر می باشد .

سال	تعداد شرکت
۱۳۷۴	۱۹۸
۱۳۷۵	۲۴۶
۱۳۷۶	۲۶۳
۱۳۷۷	۲۸۱

همچنین در گزارشات سالیانه بورس اوراق بهادار ، میزان بازده هر یک از شرکتهای طبق تعریف بازده شامل سود نقدی ، سود سهمی ، حق تقدم و افزایش (کاهش) قیمت سهام محاسبه و اعلام گردیده است.

با دسترسی به مجموعه نرم افزارهای اطلاعاتی شرکتهای بورس (آرشیو تصویرهای مفید) مشخص گردید که از ۸۲۰ گزارش ارائه شده از طرف موسسات حسابرسی تعداد ۵۹۹ گزارش (۶۸/۵٪) توسط سازمان حسابرس صادر گردیده است.

بر این اساس با توجه به حجم بالای گزارشات صادره توسط سازمان حسابرسی و همچنین وجود یکنواختی در نحوه گزارش دهی و ارائه اظهار نظر، کلیه گزارشات صادره توسط سازمان حسابرسی جهت شرکتهای پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار در سنوات ۱۳۷۳ الی ۱۳۷۶ بعنوان نمونه انتخاب گردید.

با توجه به اینکه گزارش حسابرسی معمولاً چهار ماه بعد از سال مالی ارائه می گردد لذا تاثیر اظهار نظر حسابرسی بر بازده سال انتشار گزارش (سنوات ۱۳۷۴ الی ۱۳۷۷) بعنوان نمونه انتخاب گردید.

در بررسی پرسشنامه ای آزمون رابطه بین گزارش حسابرسی و بازده سهام با توجه به کیفی بودن اطلاعات مورد استفاده در تحقیق و بعلاوه نا مشخص بودن واریانس جامعه از حداکثر میزان پراکندگی کمیت تصادفی استفاده گردید و واریانس برابر  $D(x) = 25\%$  در گرفته شد که بر اساس آن حداقل حجم نمونه لازم محاسبه گردید.

$$n = \frac{[z_{1-\frac{\alpha}{2}} \times D(x)]^2}{E^2}$$



با در نظر گرفتن  $a$  به عنوان مقدار سطح عدم اعتماد،  $1-a$  برابر سطح اعتماد مورد نظر تلقی

می گردد. با توجه به دو طرفه بودن توزیع و ضرورت لحاظ  $a/2$  در فرمول، با قرار دادن  $Z$

مقدار عددی کمیت موجود در جدول اعداد دارای توزیع استاندارد نرمال برای سطح اعتماد  $1-$

$a/2$ ،  $n$  محاسبه می گردد. مقدار  $E$  یا خطای برآورد بر اساس دامنه قابل قبول تعیین شده

است با محاسبه حجم مورد نیاز بدست آورید:

$$n = \frac{(1/96)_2 \times 0/25}{(0/1)_2} = 96$$

بمنظور پوشش مناسب آماری یکصد و ده عدد پرسشنامه بین مدیران مالی شرکتهای پذیرفته شده

در بورس، مدیران و سرپرستان حسابرسی شرکتهای کارگزاران و کارشناسان بورس اوراق بهادار

تهران و اساتید حسابداری دانشگاهها توزیع گردیده که از این تعداد ۱۰۱ عدد آن جمع آوری

گردیده که پنج پرسشنامه به علت عدم پاسخ در ارزیابی مورد استفاده قرار نگرفت. از آنجایی که

تعداد نمونه انتخاب شده بیشتر از ۳۰ باشد توزیع جامعه نرمال تشخیص داده شد. بنابراین نتایج

ناشی از نمونه گیری قابلیت تعمیم به کل جامعه را دارا می باشد.

ابزار اندازه گیری این پژوهش در بخش اول را داده های ثبت شده موجود در رابطه به بهزده و

اظهار نظرهای گزارش حسابرسی و در بخش دوم پاسخهای پرسشنامه مبتنی بر روش لیکرت

تشکیل می رهد.

در پژوهش سعی شده با افزایش دقت، نتیجه اندازه گیری واقع بینانه تر و دسترسی به اعتماد و

پایانی از طریق کاهش خطای اندازه گیری متغیرهای مورد استفاده امکان پذیر گردد. بعبارت دقیق

تر چنانچه پژوهش تحت همین شرایط مجدداً بعمل آید نتایج فنی حاصل می گردد. محاسبات به وسیله نرم افزار کامپیوتری سیستم تحلیلی آماری

( SAS( Statistical Analysis System ) جهت داده های ثبت شده آماری و نرم افزار

آماري علوم اجتماعي

SPSS(Statistical Package Social Sciences ) برای ارزیابی پرسشنامه انجام شده

است.

در اولین بخش بررسی آماری پژوهش بر اساس داده های ثبت آماری از تست و همچنین آمار

دقیق فیشر ( Fisher's Exact ) و ضریب توافق چوپروفاستفاده شده است. و در بخش

دوم بررسی از پرسشنامه لیکرت با دادن ضریب به پاسخها و محاسبه و میانگین و انحراف معیار

پاسخ ها استفاده بعمل آمد.

در آزمون فرضیه جهت اثبات یا رد فرضیه ها از طریق پرسشنامه با توجه به نامشخص بودن

انحراف معیار و میانگینکل جامعه از توزیع [استیودنت] جهت آزمون فرضیه ها استفاده گردیده و

به علت اینکه تعداد حجم نمونه بزرگتر از ۳۰ است توزیع حجم نمونه از [استیودنت] به نرمال

تبدیل می شود.

تحلیل یافته ها:

اطلاعات خلاصه شده جهت بررسی ارتباط بین بازه و انواع گزارش حسابرسی شرکتهای پذیرفته

شده در بورس اوراق بهادار تهران در طی سنوات ۱۳۷۴ بشرح جدول زیر می باشد:

جدول شماره یک

سال بررسی	۱۳۷۴	۱۳۷۵	۱۳۷۶	۱۳۷۷	جمع
تعداد شرکتهای پذیرفته شده در بورس	۱۹۸	۲۴۶	۲۶۳	۲۸۱	۹۸۸
تعداد شرکتهای مورد بررسی	۱۰۵	۱۳۸	۱۵۵	۱۴۷	۵۴۵
درصد بررسی	۵۳٪	۵۶٪	۵۹٪	۵۲٪	۵۵٪

جدول شماره دو:

سال ۱۳۷۴	جمع	بازده زیاد (بالاتراز میانگین)	بازده کم (صفر تا میانگین)	بازده منفی	نوع بازده ۷۵
جمع کل بازده:	۷	۱	۶	۰	نوع اظهار نظر ۷۴
۱۶۵۹۹/۹۹	۹۷	۳۰	۶۳	۴	مقبول
تعداد شرکت: ۱۰۵	۱	۰	۱	۰	مشروط
میانگین: ۱۵۸/۱	۱۰۵	۳۱	۷۰	۴	رد و عدم اظهار نظر
					جمع سال ۷۴

جدول شماره سه:

نوع بازده ۷۵	بازده منفی	بازده کم ( صفر یا میانگین )	بازده زیاد ( بالاتر از میانگین )	جمع	سال ۱۳۷۵
نوع اظهار نظر (۷۴)					جمع کل بازده ۶۲۹۰/۴۲
مقبول	۲	۲	۰	۴	تعداد شرکت: ۱۳۸
مشروط	۲۷	۶۰	۴۷	۱۳۴	میانگین : ۴۵/۸۵
رد و عدم اظهار نظر	۰	۰	۰	۰	
جمع سال ۷۵	۲۹	۶۲	۴۷	۱۳۸	

جدول شماره ۴

نوع بازده ۷۶	بازده منفی	بازده کم ( صفر یا میانگین )	بازده زیاد ( بالاتر از میانگین )	جمع	سال ۱۳۷۶
نوع اظهار نظر (۷۵)					جمع کل بازده
مقبول	۱	۱	۲	۴	۱۸۶۲/۴۹
مشروط	۴۷	۳۶	۶۸	۱۵۱	تعداد شرکت: ۱۵۵
رد و عدم اظهار نظر	۰	۰	۰	۰	میانگین :
جمع سال ۷۶	۴۸	۳۷	۷۰	۱۵۵	۱۲/۰۲

جدول شماره پنج

نوع بازده ۷۷	بازده منفی	بازده کم ( صفر یا میانگین )	بازده زیاد ( بالاتر از میانگین )	جمع	سال ۱۳۷۷
نوع اظهار نظر (۷۶)					جمع کل بازده
مقبول	۱	۱	۱	۳	۱۰۵۹/۶۰
مشروط	۵۵	۱۷	۷۰	۱۴۲	تعداد
رد و عدم اظهار نظر	۰	۰	۱	۲	شرکت: ۱۴۷ میانگین:
جمع سال ۷۷	۵۷	۱۸	۷۲	۱۴۷	۷/۲۱

جدول شماره شش

بازده سالهای ۸۴ الی ۷۷

تعداد شرکت : ۵۴۵

نوع بازده مجموع چهار سال	بازده منفی	بازده کم ( صفر یا میانگین )	بازده زیاد ( بالاتر از میانگین )	جمع
نوع اظهار نظر مجموع چهار سال				
مقبول	۴	۱۰	۴	۱۸
مشروط	۱۳۳	۱۷۶	۲۱۵	۵۲۴
رد و عدم اظهار	۱	۱	۱	۳

نظر				
جمع سال کل	۱۳۸	۱۸۷	۲۲۰	۵۴۵

### آزمون فرضیه:

جهت اثبات فرضیه تحقیق «بررسی معنی دار بودن ارتباط بین اظهار نظر گزارش حسابرسی و بازده سهام» از طریق آزمون پیرسون ( $\chi^2$ ) و فیشر Fisher's Exact بعمل آمد. دو کمیت بازده و اظهار نظر حسابرس از هم مستقل می باشند.

$$H_0 =$$

دو کمیت بازده و اظهار نظر حسابرس از هم مستقل نمی باشد.

$$H_1 =$$

سطح معنی دار به \_\_\_\_\_

$$a = 5\%$$

تابع نمونه ای آزمون بر اساس اصل واگرایی فراوانی های تجربی و فراوانی های نظری بنا شده و تقریباً بر طبق قانون  $\chi^2$  توزیع می گردد که ملاک توافق پیرسون نامیده می شود.

۴- توضیح ناحیه بحرانی بر طبق قانون، به شکل زیر تعیین می شود:

$$\chi^2_{95,4} = 9/49 \quad (\text{جهت سالهای ۷۴ و ۷۷ و کل مجموعه})$$

$$w(\chi^2 - \chi^2, (s-1)(t-1)) =$$

$$\chi^2_{95,2} = 5/99 \quad (\text{جهت سالهای ۷۵ و ۷۶})$$

### قضاوت و تصمیم گیری:

مقدار عددی ملاک آزمون کننده با توجه به نمونه های انتخاب شده طبق جداول فوق برای سنوات ۷۴ الی ۷۷ و کل آن به شرح ذیل می باشد (نتیجه محاسبات نرم افزاری).

۷۷	۷۶	۷۵	۷۴	کل
۴/۱۵۵۵	۱/۵۸۴۳	۰/۰۷۰۷	۳/۰۷۳۵	۱/۸۳۱
				$x^2$

چون مقدار عددی ملاک آزمون کننده در هیچ یک از سالها در ناحیه بحرانی قرار نمی گیرد لذا فرضیه پذیرفته می شود. در نتیجه بین متغیرها استقلال وجود دارد. در ارزیابی دیگر ضریب توافق چوپروف مورد محاسبه قرار گرفت.

: ضریب چوپروف P:

ضریب چوپروف	کل	۷۷	۷۶	۷۵	۷۴
P=	۰/۰۶	۰/۰۷	۰/۰۲	۰/۱۲	۰/۰۹

با توجه به اینکه ضریب  $0 < p < 1$  اگر به ۱ نزدیک باشد ضریب همبستگی (توافق نظر) بیشتر است و اگر به صفر نزدیک باشد توافق نظر کمتر است. لذا با مشاهده ارقام بدست آمده میزان عدم همبستگی بین بازه و اظهار نظر مشهود می باشد.

نکته قابل ذکر این است که در صورتیکه تعداد فراوانی مشاهده شده هر خانه کمتر از ۵ باشد از آمار دقیق فیشر جهت محاسبه دقیقتر استفاده می شود. در این ارتباط نیز آزمون فیشر انجام و در هر ۵ حالت سطح احتمال بدست آمده از سطح احتمال آزمون (۵٪) بیشتر بوده و نتایج آزمون فوق مورد تأیید قرار گرفته است.

در بررسی میدانی و پیمایشی پرسشنامه به صورت باز و بسته و با این پرسش که در صورت عدم استفاده مطلوب از اظهار نظر حسابرس، چه دلایلی برای این امر مترتب است مطرح گردید. پاسخ های دریافتی که در ادامه ارائه می شود زمینه های محدود کننده رابطه معنی دار بین اظهار نظر حسابرس و بازده سهام را بیان می کند.

دلایل عدم استفاده مطلوب اظهار نامه حسابرسان در تصمیم گیری های مالی و تأثیر آن بر بازده سهام (به ترتیب تعداد پاسخ ها)

۱- عدم آشنایی کامل سهامداران با اهمیت نقش حسابرسان و اظهار نظر حسابرسان

۲- نامشخص بودن جایگاه حسابرس از دیدگاه قانونی و حرفه ای و همچنین انتظارات جامعه از خدمات حسابرس.

۳- عدم شفافیت کافی گزارش حسابرسی و اطلاعات آن و متکی بودن این گزارش به بهای تمام شده تاریخی.

۴- فقدان آگاهی های مالی و حسابداری در بسیاری از سهامداران و مدیران به منظور انجام تجزیه و تحلیل صورتهای مالی.



۵- عدم کارایی بورس اوراق بهادار تهران و وجود برخی نارساییهای اطلاعاتی در سیستم بازار سرمایه ایران .

۶- تاریخی بودن اطلاعات تهیه شده و عدم توجه به ارزشهای جاری .

۷- ضعف فرهنگ پاسخگوئی در جامعه .

۸- عدم پویائی فرایند اظهار نظر حسابرسی ( سالی یکبار ) متقابلاً روند پویا در شاخص قیمت و نرخ سهام .

۹- فقدان سیستم اطلاعاتی بهنگام و کاملاً شفاف از سوی شرکتها .

۱۰- تأثیر ضعف اظهار نظر حسابرس در جهت عادلانه شدن قیمت و بازده سهام در بورس .

۱۱- نبود سیستم مکانیزه پیشرفته و مجهز در بورس اوراق بهادار تهران جهت انعکاس سریع اطلاعات شرکتها به سهامداران .

۱۲- تمرکز دولتی حسابرسی مالی در ایران و برخی نارساییهای ساختاری و قانونی در سیستم حسابرسی کشور .

۱۳- تأثیرگذاری شرایط سیاسی و اقتصادی در بازار سهام .

۱۴- توجه ناکافی مجامع عمومی به گزارش حسابرس بهنگام تصمیم گیری در مجمع عمومی .

۱۵- عدم برخورداری از همکاری مناسب کارگزاران بعنوان مشاور سرمایه گذاری .

۱۶- تعلق بیشترین سهم مبادلاتی سهام به سازمانها و نهادهای و مؤسسات عمومی ، دولتی و نیمه دولتی و مبتنی بر تحلیل های غیر عملی و کارشناسی نشده .

۱۷- ضعف سیستم نظارتی در برخورد با انحراف شدید موارد پیش بینی و واقعی EPS و

بودجه شرکتها .

۱۸- عدم قانونمندی و نامشخص بودن مسئولیت حسابرسان در مقابل اشخاص ثالث مشخص .

۱۹- عدم اطلاع و آگاهی استفاده کنندگان یا خریداران و فروشندگان سهام در بورس تهران از

میزان اعتباردهی گزارش حسابرس بر صورتهای مالی شرکتهای پذیرفته شده در بورس اوراق

بهادار تهران .

۲۰- عدم اطلاع سرمایه گذاران از انواع ابزارهای مهندسی مالی .

۲۱- تأکید بر نقش بازرسان در قانون تجارت و ضعف نقش حسابرسان در قوانین موجود .

نتیجه بررسی :

در بررسی نقش اظهار نظر گزارش حسابرسی بر بازده سهام با توجه به داده های ثبت شده آماری سلهای ۱۳۷۴ و ۱۳۷۷ و انجام آزمون فرضیات نتایج ذیل حاصل گردد.

جدول یافته های پژوهش ( مبتنی بر داده های آماری واقعی )

شرح فرضیه	X2	X2	نتیجه	درجه
	سطح	محاسبه	آزمون	همبستگی
	اطمینان	شده		P
	۹۵٪			
اظهار نظر گزارش حسابرسی شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران و بازده سهام آنها طی سال ۱۳۷۴ از یک رابطه معنی دار برخوردار می باشد .	۹/۴۹	۱/۸۳۱	رد فرضیه	۰/۰۹
اظهار نظر گزارش حسابرسی شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران و بازده سهام آنها	۵/۹۹	۳/۰۷۳۵	رد فرضیه	۰/۱۲

				طی سال ۱۳۷۵ از یک رابطه معنی دار برخوردار می باشد .
۰/۰۲	رد فرضیه	۰/۰۷۰۷	۵/۹۹	اظهار نظر گزارش حسابرسی شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران و بازده سهام آنها طی سال ۱۳۷۶ از یک رابطه معنی دار برخوردار می باشد .
۰/۰۷	رد فرضیه	۱/۵۸۴۳	۹/۴۹	اظهار نظر گزارش حسابرسی شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران و بازده سهام آنها طی سال ۱۳۷۷ از یک رابطه معنی دار برخوردار می باشد .
۰/۰۶	رد فرضیه	۴/۱۵۵۵	۹/۴۹	اظهار نظر گزارش حسابرسی شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران و بازده سهام آنها طی سنوات ۷۴ تا ۱۳۷۷ از یک رابطه

			معنی دار برخوردار می باشد .
--	--	--	-----------------------------

به این ترتیب ملاحظه می کنیم که استقلال بین دو متغیر یعنی اظهار نظر گزارش حسابرسی و بازده سهام در آزمون انجام شده با ۹۵٪ اطمینان تأیید گردیده است و ضریب همبستگی محاسبه شده بسیار ناچیز می باشد . نتایج حاصل از آزمون فرضیات مبتنی بر اطلاعات جمع آوری شده از طریق پرسشنامه نیز به شرح ذیل بدست آمد .

جدول یافته های پژوهش ( مبتنی بر اطلاعات استخراج شده از پرسشنامه )

نتیجه	T محاسبه شده	T یا سطح اطمینان	شرح فرضیه
آزمون		۹۵٪ و دامنه مربوطه	
رد	-۳/۲۸۵	۱/۶۶۵	اظهار نظر گزارش حسابرسی شرکتهای

فرضیه			پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران و بازده سهام آنها طی سال تا ۱۳۷۷۱۳۷۴ از یک رابطه معنی دار برخوردار می باشد .
فرضیه	رد	-۳/۲۲۹	گزارش حسابرسی با اظهار نظر مقبول تأثیر مثبت بر بازده سهام شرکتهای پذیرفته شده در بورس دارد .
فرضیه	رد	-۲/۴۵۶	۱/۶۴۵ گزارش حسابرسی با اظهار نظر مشروط تأثیر نسبتاً اندک بر بازده سهام شرکتهای پذیرفته شده در بورس دارد .
فرضیه	تأیید	-۹/۵۲۶	-۱/۶۴۵ گزارش حسابرسی با اظهار نظر مشروط تأثیر منفی بازده بر سهام شرکتهای پذیرفته شده در بورس دارد .

با توجه به چهار مورد آزمون بعمل آمده ، بخش اعظم مجموعه ، شامل ۳ گروه تحت بررسی ، فرضیه  $H_0$  را تدیید می کند و باید در نظر گرفتن نظرات پاسخ دهندگان که در سؤال باز پرسشنامه جمع آوری گردید ، به دلایل مختلف رابطه معنی دار بین بازده سهام و انواع اظهار نظر گزارش حسابرسی وجود ندارد .

### چکیده :

حسابرسی یک فرایند بررسی است که توان تولید اطلاعات قضاوتی مفید دارد و عموماً منجر به تولید اطلاعات جدید اقتصادی نمی شود ، بلکه می توان ارزش اطلاعات اقتصادی تهیه شده بوسیله فرایند حسابداری را تأیید نمایند و با عدم تأیید خود باعث کاسته شدن ارزش اطلاعات تهیه شده گردد.

در واقع برای سهامداران آگاه نتیجه ارزیابی شرکتها توسط حسابرسان دارای پیام ویژه ای است . اگر تعداد اینگونه سهامداران از اکثریت قابل توجه برخوردار باشد انتظار این است که موارد مشروط ، مردود یا عدم اظهار نظر تأثیر منفی بر روی بازده قیمت سهام بگذارد . با توجه به نتیجه پژوهش ، که عدم رابطه معنی دار بین اظهار نظر حسابرس و بازده سهام را نشان می دهد ، گسترش کارایی و بهره برداری لازم از گزارش های حسابرس در گرو توسعه بستر بازار مالی ، مقررات و تحقیقات در زمینه های زیر می باشد :

۱. توسعه فعالیت سازمان بورس اوراق بهادار در جهت بررسی اظهار نظر های حسابرسی و گسترش شفافیت اطلاعاتی بمنظور انعکاس و ارائه هر چه بهتر اظهار نظر گزارشهای حسابرسی به سهامداران .

۲. بهینه سازی قوانین مالی و اقتصادی فعلی بویژه قانون تجارت ، بمنظور تقویت جایگاه قانونی حسابرسی و اظهار نظر آن .

۳. ارائه آموزشهای لازم از طرف سازمانهای ذی ربط خصوصاً سازمان بورس اوراق بهادار برای سهامداران و علاقه مندان در جهت افزایش آگاهی عمومی و استفاده مطلوبتر از گزارش حسابرس و اظهار نظر آن و همچنین زمینه سازی جهت گسترش فرهنگ پاسخگویی در جامعه و ایجاد جایگاه مناسب برای حسابرسی .

۴. ایجاد الزامات سرمایه یا پشتوانه قانونی جهت اجرای بموقع تکالیف مجامع عمومی ناشی از گزارش حسابرس و ارائه اطلاعات صحیح بهنگام به بازار سرمایه .

۵. تقویت بازار سرمایه با وضع قوانین و مقررات مناسب و گسترش آگاهی مردم از طریق

رسانه ها در خصوص اهمیت سرمایه گذاری در بورس اوراق بهادار تهران و ارتباط آن با سایر بازارهای سرمایه .

۶. انجام مطالعات گسترده در زمینه های مختلف به ویژه :

- شناسایی استفاده کنندگان واقعی خدمات حسابرسی در ایران .
- بررسی و ریشه یابی دلایل عدم اطلاع و استفاده از خدمات حسابرس بویژه در مورد سهامداران جزء .
- سنجش آماری میزان اثر بخشی استانداردهای حسابداری و حسابرسی کشور در بازار سرمایه ایران .
- سنجش حساسیت بازار سرمایه نسبت به بندهای شرایط مندرج در گزارش حسابرس و بازده سهام .



یادداشتها :

۱. اصول حسابرسی نشریه ۸۷، سازمان حسابرسی جلد اول، چاپ اول سال ۱۳۷۱ - صفحه

۵۱.

۲. مجموعه مقالات سازمان حسابرسی تابستان ۷۲، مقاله فلسفه حسابرسی و نقش آن در تحلیل

گزارشگری - احمد حمید راوری .

۳. رهنمودهای حسابرسی نشریه ۱۱۴ سازمان حسابرسی اسفند ۱۳۷۶ صفحه ۷.

۴. استانداردهای حسابرسی نشریه ۱۲۴ سازمان حسابرسی اسفند ۱۳۷۷ بخش ۷۰.

۵. مجموعه قوانین، مقررات و آئین نامه - سازمان بورس اوراق بهادار تهران - ۱۳۷۸ - صفحه

۶۶.

۶. فصل نامه تحلیلی حسابرس شماره ۳، آبان ماه ۷۸، ۸، ناشر سازمان حسابرسی .

۷. مجله علمی پژوهشی اقتصاد مدیریت - خلاصه پایان نامه دکتر محمد علی خاتمی، شماره

۴۰، بهار ۱۳۷۸.

Fleak.S.K (1988) the Going – concern Audit Opinion and share price Behavior Published Ph.D.Dissertaion . University of Missouri Columbia UMI Dissertaion Services.

۹. پایان نامه کارشناسی ارشد آقای هادی هاتفی یوسفی ، دانشگاه آزاد اسلامی ، واحد تهران مرکزی ، سال ۷۶ – ۱۳۷۵ .

۱۰. پایان نامه کارشناس ارشد آقای حمید جمشیدی ، دانشگاه آزاد اسلامی ، واحد تهران مرکزی ، سال ۷۷ – ۱۳۷۶ .

۱۱. پایان نامه کارشناسی ارشد آقای حسن اسماعیلی ، دانشگاه آزاد اسلامی ، واحد تهران مرکزی ، سال ۷۸ – ۱۳۷۷ .

۱۲. پایان نامه کارشناسی ارشد آقای سلطانعلی اکبری ، دانشگاه آزاد اسلامی ، واحد تهران مرکزی ، سال ۷۷ .

۱۳ . پایان نامه دکترای آقای قدرت الله طلبی ، دانشگاه تهران ، دانشکده مدیریت سال ۱۳۷۴ .

14. Sung K.Choi , Debra . jeter journal of Accounting and economics 15 ( 1992 ) North – Holland.

۱۵. امار احتمال و استنباط آماری تألیف جلیل جلیلی خوشنود ، دانشگاه آزاد اسلامی واحد جنوب ، ۱۳۷۵ ، صفحه ۴۱۸ .

۱۶ . مهدی صفاری ، آماو و کاربرد آن در مدیریت – چاپ اول ، نشر دانا – تهران صفحه ۱۳ .

- منابع و مأخذ تحقیق :
۱. نشریات سازمان حسابرسی ( شماره های ۱۲۴ الی ۱۲۱ و ۱۱۴ و ۱۱۰ و ۱۰۸ و ۱۰۷ و ۱۰۵ و ۸۷ و ۶۳ الی ۶۰ و ۳۴).
  ۲. بررسیهای حسابداری و حسابرسی ، فصلنامه علمی پژوهشی ، دانشکده علوم اداری و مدیریت بازرگانی دانشگاه تهران .
  ۳. تحقیقات مالی ، فصلنامه علمی و پژوهشی ، دانشکده علوم اداری و مدیریت بازرگانی دانشگاه تهران .
  ۴. حسابرس ، فصلنامه تحلیلی پژوهشی ، سازمان حسابرسی .
  ۵. حسابدار ، ماهنامه انجمن حسابداران خبره ایران .
  ۶. مجموعه مقالات حسابرس ، سازمان حسابرسی .